

Joanna Drozd¹
Tczew

JĘZYKOWA KREACJA DOMÓW WIELKICH POLAKÓW W „OPOWIEŚCIACH BARBARY WACHOWICZ”

CZĘŚĆ I: A. MICKIEWICZ I J. SŁOWACKI – DWAJ WIESZCZE

Wprowadzenie

Niniejszy artykuł otwiera cykl publikacji² drukowanych w kolejnych numerach czasopisma „Język – Szkoła – Religia”. Tematem każdego artykułu będzie analiza językowej kreacji domów innych bohaterów.

Dom to przestrzeń najbliższa człowiekowi i jego miejsce schronienia przed światem zewnętrznym. Ta podstawowa funkcja domu została na przestrzeni wieków rozbudowana o wiele innych ról, które człowiek mu przypisuje. Dom symbolizuje m.in. bezpieczeństwo, trwałość, schronienie, twierdzę, mieszkanie, własny kąt, ale też gospodarstwo domowe, domowników, rodzinę, gniazdo rodzinne, ród, dynastię i ojczyznę (Kopaliński 2007, s. 64).

„Słowo *dom* zajmuje wysoką – bo 134. – pozycję na liście rangowej słownictwa polszczyzny współczesnej” – pisze Jerzy Bartmiński w publikacji *Dom i świat – opozycja i komplementarność*. Pojęcie domu wyznacza krąg elementarnych doświadczeń każdego człowieka i tkwi w samym centrum powszechnie uznawanego systemu wartości, wraz z takimi pojęciami, jak matka, rodzina, społeczność, kraj, naród, ojczyzna, z którymi jest powiązane siecią semantycznych zależności (Bartmiński 2007, s. 167).

Andrzej Siciński w rozdziale pt. *O idei domu i jego roli w Polsce*, zamieszczonym w książce pt. *Dom we współczesnej Polsce*, twierdzi, że o idei domu

---

¹ joanna.drozd@interia.pl

² Zaproponowany cykl artykułów o domach wielkich Polaków w językowej kreacji B. Wachowicz to niepublikowane fragmenty rozprawy doktorskiej pt. *Językowa kreacja domów wielkich Polaków w „Opowieściach Barbary Wachowicz”* napisanej na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Gdańskiego pod kierunkiem dr hab. Anety Lewińskiej, prof. UG.

można mówić w trzech aspektach. Pierwszy z nich dotyczy domu jako konkretnego miejsca, a także materii wyznaczającej owo miejsce, mieszkanie, jego wyposażenie i najbliższe otoczenie:

W tym materialnym sensie „dom” jest określeniem tylko częściowo pokrywającym się znaczeniowo z określeniem „budynek”; z jednej strony bowiem budynek może zawierać wiele mieszkań; z drugiej zaś – co chyba jeszcze ważniejsze – dom nie musi znajdować się w budynku; może mieścić się np. w szałasie (Siciński 1992, s. 9).

Drugi aspekt idei domu polega na pojmowaniu go jako pewnej zbiorowości społecznej, obejmującej zespół domowników, ich funkcje, aktywność domową i style życia. Trzeci, na który zwraca uwagę A. Siciński, to wartość zaspokajająca różnorodne potrzeby materialne, społeczne i symboliczne, przy czym w znaczeniu symbolicznym dom utożsamia się z ojczyzną „wielką” – rodzinnym krajem – lub z tzw. małą ojczyzną (Siciński 1992, s. 9).

Celem niniejszego artykułu jest opis kreacji domów wybranych polskich romantyków: Adama Mickiewicza i Juliusza Słowackiego, ukazanych w serii „Opowieści Barbary Wachowicz”. Biografka przekonuje czytelnika, że wychowanie młodego człowieka w dworku szlacheckim kształtuje w nim postawę wzorowego obywatela i patrioty³. Tych dwóch wielkich Polaków łączą szlacheckie pochodzenie, życie emigracyjne oraz epoka, w której żyli, a różni sposób życia. Badaniom poddano zatem językową kreację domów ludzi reprezentujących działalność literacką i domów znajdujących się w różnych państwach. Są to miejsca zamieszkania bohaterów o przybliżonych biografiami; w opowieściach B. Wachowicz przypisano im podobną funkcję i do ich kreacji wykorzystano podobny repertuar środków językowych.

We współczesnej polszczyźnie leksem *dom* ma zatem wiele znaczeń, a jego definicje słownikowe konotują wiele skojarzeń⁴. W niniejszym artykule przed-

³ Na temat wychowawczej roli domu w życiu bohaterów B. Wachowicz pisałam też w artykule *Modlitewne świadectwa wojny i niewoli* (Drozd 2014, s. 122). Na potrzeby niniejszego tekstu zagadnienie to zostało przeorganizowane i poszerzone.

⁴ Najpełniej współczesne znaczenia tego leksemu opisuje najnowszy internetowy WSJP, w którym podano sześć definicji tego wyrazu. Pierwsze znaczenie zamieszczono w subhaśle, którego identyfikatorem semantycznym jest synonim *budynek*; zdefiniowano je tam jako ‘budynek przeznaczony na mieszkania lub na pomieszczenia dla zakładów pracy i instytucji’. Drugie znaczenie zapowiedziano leksemem *mieszkanie* i objaśniono jako ‘miejsce, w którym się mieszka’. Trzecie znaczenie zidentyfikowane zostało rzeczownikiem *rodzina* i opisano je jako ‘rodzinę mieszkającą pod wspólnym dachem’. W czwartym znaczeniu *dom* to *gospodarstwo*, rozumiane jako ‘ogół spraw gospodarczych związanych z zaspokajaniem potrzeb bytowych rodziny’. W piątym znaczeniu, którego definicję umieszczono pod podhasłem *królewski*, *dom* nazywa ‘ród ważny, znamienity,

miotem analizy będzie dom w znaczeniu ‘miejsce, w którym się mieszka’ (WSJP), w tekstach B. Wachowicz rozumiane jako dwory, mieszkania i zajmowane pokoje hotelowe. Domy te odgrywają istotną rolę w kreowaniu biografii wielkich romantyków. Mówiąc o domu rodzinnym bohatera, pisarka używa najczęściej w „Opowieściach...” synonimicznej nazwy *dwór*, a także jej deminutywnej formy *dworek*.

Na badany korpus tekstów składają się cztery pozycje serii „Opowieści Barbary Wachowicz” o wielkich Polakach. W skład tego cyklu wchodzi następujące książki: „*Ty jesteś jak zdrowie*”. *Z Mickiewiczem nad Wilią, Niemnem i Świtezcią, ze Słowackim w Krzemieńcu, z Orzeszkową nad Niemnem* (TJJZ); *Wigilie Polskie. Adam Mickiewicz* (WP); *Małwy na lewadach* (MnL), a także nowy tom z 2017 r. pt. *Wielcy Polacy w Ojczyźnie, Szkocji, Italii, Szwajcarii. Fryderyk Chopin w Ojczyźnie i Szkocji, Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, Zygmunt Krasiński, Cyprjan Kamil Norwid, Stefan Żeromski w Italii i Szwajcarii. Małwy na lewadach I* (WPWOSIS).

W niniejszym artykule analizie poddano kreacje językowe domów Adama Mickiewicza i Juliusza Słowackiego. Prawdopodobnie nie ma takiego bohatera, którego wszystkie miejsca zamieszkania Barbara Wachowicz zdołałaby odwiedzić i opisać, ale w wypadku postaci, których deskrypcje domów wybrano do analizy, zdecydowało kryterium, że B. Wachowicz uwzględniła zarówno ich domy dzieciństwa – wszystkie lub niektóre – jak i przynajmniej niektóre domy własne⁵.

Opowieści biograficzne B. Wachowicz są utworami narracyjnymi stanowiącymi kombinację mowy „własnej” (narratora) i wypowiedzi „cudzych”, przytaczanych w różnych kontekstach. Pisarka graficznie odróżnia te różne sposoby kreacji świata przedstawionego, chociaż nie w pełni konsekwentnie. Cytowane wypowiedzi świadków współczesnych i świadków z epoki drukuje kursywą lub opatruje cudzysłowem, nie zawsze wskazując źródła, z którego dane cytaty pochodzą. Czasem przytacza też całe dialogi z bohaterami spotkanymi na reporterskim szlaku. Te różne sposoby opisu domu wzajemnie się przenikają i uzupeł-

---

utytułowany’. Szóste znaczenie ma numerację dwustopniową, stosowaną w WSJP dla znaczeń pozostających w relacji polisemii regularnej; znaczenie 6a, sygnowane synonimem *instytucja*, opisano następująco: ‘instytucja prowadząca działalność określoną następującym rzeczownikiem lub przymiotnikiem’, a w znaczeniu 6b, zapowiedzianym rzeczownikiem *siedziba, dom* to ‘siedziba domu – instytucji’.

⁵ W badaniach przyjęto, za Jolantą Kowalewską-Dąbrowską, dwudzielny podział na dom rodzinny i dom własny. Pojęcie *dom rodzinny* odnosi się do domów, w których urodzili się i dorastali bohaterowie „Opowieści Barbary Wachowicz”. Dom własny to miejsce, w którym bohaterowie zamieszkali po opuszczeniu domu rodzinnego, na ogół gdy założyli własne rodziny. Nie dla wszystkich postaci stanowi go dom małżeński; nie jest tak w wypadku J. Słowackiego i F. Chopina (Kolwalewska-Dąbrowska 2016, s. 117–129).

nią, tworząc jednolity tekst opowieści biograficznej pisanej przez B. Wachowicz swoimi i cudzymi słowami.

Narracja nie jest monologiem biegnącym równoległe do wypowiedzi prezentowanych postaci, lecz mową zorientowaną na te wypowiedzi, tworzącą wraz nimi rozmaite połączenia. Przytaczanie przez B. Wachowicz cudzej mowy kształtuje w potoku narracyjnym swoiste zaęszczenia semantyczne, o których Janusz Sławiński pisał, że materiał znaczeniowy słów i zdań jest tu jak gdyby usytuowany w podwójnej – co najmniej – perspektywie podmiotowej, odnoszącej się do dwóch kontekstów (Sławiński 1998, s. 106). W opowieściach B. Wachowicz monolog odautorski integrujący materiał znaczeniowy jest często zajmowany przez wielość współhistniejących cudzych głosów, które łączą się, przenikają, aktualizując w wypowiedzi prozatorskiej szereg równorzędnych planów semantycznych (Sławiński 1998, s. 107).

W badanym materiale językowym mamy do czynienia z kreacją wielostopniową, budowaną z wielu różnych typów tekstu, więc w pewnym sensie jest to kreacja zbudowana z kilku innych kreacji. B. Wachowicz wprowadza do swojej narracji autorskiej różnego typu teksty, które składają się na jej oryginalny sposób tworzenia obrazów domów. Autorka dociera do listów i innych źródeł historycznych, a także często wykorzystuje opowieści ludzi mieszkających obecnie w dawnych siedzibach swoich bohaterów i członków ich rodzin, budując polifoniczną narrację, skompilowaną z tekstu odautorskiego i cytatów z materiałów źródłowych oraz ich parafraz⁶.

B. Wachowicz często oddaje jednak głos także świadkom epoki i np. pisząc o wyglądzie wnętrza domu Adama Mickiewicza, przywołuje pamiętnikarską relację Franciszka, brata poety. W ten sposób autorka wprowadza do swojego tekstu różne przytoczenia. Niektóre fragmenty składają się zatem z opisu pióra

---

⁶ R. Jochymek zauważa, że B. Wachowicz wprowadza do swoich tekstów narratora odautorskiego, który niejednokrotnie oddaje głos innym osobom, ale zawsze pozostaje aktywnie przysłuchującym się zbieraczem informacji. Narratorka-autorka pozornie zatem kreuje się na świadka wydarzeń. Symultaniczne unieruchomienie czasu dodatnio wpływa na uwiarygodnienie takiej właśnie postawy (Jochymek 2004, s. 359). Narratorka „Opowieści...” przybiera pozę typowego narratora gawędy romantycznej. Jej wyraźny głos odautorski próbuje wszystko, co jest staroświeckie, demonstruje swój patriotyzm, niechęć do tego, co obce. Postawa ta jest zgodna z opisaniem przez K. Bartoszyńskiego roli narratora w gawędzie szlacheckiej: „narratorzy gawędy dysponują wiedzą o swych środowiskach bardzo szczegółową, ale wyraźnie ograniczoną naiwnym sposobem widzenia świata oraz określonym systemem aksjologicznym. Prowadzi to do aprobaty rzeczywistości przedstawionej jako noszącej cechy sarmackiej swoistości i tradycjonalności. Narratorzy tacy reprezentują styl myślenia konserwatywny i niechętny wobec wszystkiego, co nowe i obce” (SLP XIX 1994, s. 313–314; por. Jochymek 2004, s. 248).

B. Wachowicz i tzw. głosów cudzych, a ilustracją omawianych sposobów językowych kreacji domu są dwojakiemu rodzaju konteksty opisowe znajdujące się w wyekscerpowanych fragmentach. Po pierwsze, są to konteksty opisowe – cytaty, czyli wybrane przez B. Wachowicz fragmenty różnego rodzaju źródeł z epoki lub wplecione w narrację (niekiedy jako mowa zależna, niekiedy niezależna) głosy współczesnych bohaterów jej reportaży, np. opiekunów zbiorów muzealnych, mieszkańców napotkanych na podróży szlaku. Kontekstami opisowymi drugiego typu są relacje i opisy pochodzące od samej narratorki, która dociera do miejsc zamieszkania swoich bohaterów.

Kreacja domów polskich bohaterów narodowych w utworach B. Wachowicz to nieustający wybór pomiędzy wieloma punktami oglądu domu, od wyboru perspektywy współczesnej lub historycznej, poprzez wybór tego, czyimi oczyma dom oglądamy, po wybór stopnia ogólności oglądu: od najbardziej ogólnej perspektywy opisu domu widzianego w jego zewnętrznym otoczeniu miasta lub ogrodu po zbliżenia na detale architektoniczne i elementy wyposażenia wnętrza. Perspektywę historyczną reporterka-narratorka buduje, posługując się źródłami z epoki, a współczesną opowieść tworzy z udziałem świadków – bohaterów reportaży. Zawsze jednak ostatecznym kryterium wyboru – zarówno we własnej narracji, jak i w wypadku cytowanego fragmentu tekstu źródłowego czy kształtu wprowadzonych do tekstu wypowiedzi osób napotkanych na reporterskim szlaku – pozostaje punkt widzenia autorki opowieści. To punkt widzenia B. Wachowicz jest czynnikiem decydującym o kształcie obrazu domu wykreowanego na kartach analizowanych tomów „Opowieści...”.

W niniejszym artykule posłużono się metodą badania językowej kreacji obrazu świata wpisanego w tekst. Za Teresą Skubalanką (1997, s. 20) przyjmuje się, że językowa kreacja to „całokształt procesów językowych, stworzonych przez twórcę tekstu, w pewnym celu; tyle co określony byt fikcyjny, będący częścią «wizji świata artysty»”. Podstawą teoretyczną niniejszej analizy jest również rozszerzona definicja Elżbiety Skorupskiej-Raczyńskiej (2013, s. 22–23, która pisze, że językowa kreacja świata to:

tworzenie w dziele literackim wizerunku kogoś i/lub czegoś przez jego autora, antropocentrycznie postrzegającego opisywaną, odtwarzaną i/lub tworzoną rzeczywistość, posiadającego właściwe mu, osobnicze zasoby słownikowe i umiejętności odpowiedniego ich stylistycznego wykorzystania. Wynikiem (efektem) tej językowej kreacji jest wytwór w postaci artystycznego dzieła (tekstu) literackiego, które dekodowane przez odbiorcę dają możliwość konceptualizacji przedstawionej tam rzeczywistości, zgodnie z jego możliwościami, naturalnymi predyspozycjami (jak wyobraźnia) oraz nabytymi umiejętnościami (jak przygotowanie językowe), a także zarejestrowanymi w pamięci doświadczeniami.

Podejście strukturalne przejawia się natomiast w porządkowaniu odtwarzanej wizji domu wpisanej w badane teksty według organizujących ją leksemów, nazywających domy, ich części oraz ich otoczenie. Nazwy te traktowane są jako centra całych fragmentów deskrypcji, które ilustrują sposób kreacji domów w analizowanych opowieściach. Ekskserpowane z książek tej serii są zatem całe fragmenty tekstu, a nie tylko pojedyncze leksemy.

Domy Adama Mickiewicza, czyli od Nowogródka do paryskiego Arsenalu

Obrazy domów Adama Mickiewicza zajmują ważne miejsce w kilku opowieściach biograficznych Barbary Wachowicz. W tomie zatytułowanym cytatem z *Pana Tadeusza*: „Ty jesteś jak zdrowie”. Z *Mickiewiczem nad Wilią, Niemnem i Świtezianką, ze Słowackim w Krzemieńcu, z Orzeszkową nad Niemnem* czytelnik śledzi losy dworku w Nowogródku, a w książkach *Małwy na lewadach* i *Wigilie polskie. Adam Mickiewicz* poznajemy nie tylko Nowogródek, lecz także pozostałe sześć domów poety. Deskrypcja domostw pisarza jest rozproszona na wielu stronach tych trzech tekstów, ale z tej mozaikowej układanki wyłania się spójny obraz kilku domów, które pełniły różną funkcję w kreowanej przez Wachowicz biografii romantycznego wieszca.

Współczesną perspektywę autorską ujawniają m.in. opisy dworku w Nowogródku, dziś stanowiącego muzeum poświęcone pamięci pisarza. Dom rodzinny Mickiewicza widzimy tak, jak postrzeżę go B. Wachowicz podczas swej pierwszej reporterskiej podróży w 1961 r.:

Na naszą cześć zapalają się światła w wymyślnych kandelabrach. Ślizgają po wygiętych krzesłach, odbijają w gablotach z zegarami. Dwór Wereszczaków spłonął jeszcze w czasie pierwszej wojny. Muzeum powstało 16 października 1920 roku na miejscu, gdzie stał dom Mickiewiczów. – Jakim cudem meble mogą być tuhanowickie? – powątpiewa Łucja. – Cicho – mówię – wierzyli, że są i ratowali je (TJJZ, s. 23).

Pisarka zamieszcza także relację ze swojej drugiej podróży do Nowogródka w 1989 r.:

U wnijscia do ogrodu rzeźbiony profil napis: DOM – Muzeum Adama Mickiewicza. Właśnie – Dom. [...]
W hallu cytat z III cz. Dziadów: „Nazywam się milion, bo za miliony Kocham i cierpię katusze”. To był jedyny tekst po polsku w całej ekspozycji (TJJZ, s. 36).

Wachowicz powiadamia też czytelników o wyglądzie nowogródzkiego dworku po jego remoncie w 1990 r., ale czyni to nie na podstawie własnych obserwacji, ale opierając się na informacjach zdobytych podczas swojego pobytu w Wilnie:

W 1990 roku dyrektor „Budimexu”, Czesław Karasewicz, pokazał mi w Wilnie zdjęcia z przepięknie odrestaurowanym domem-dworkiem Mickiewicza. Usunięto zwalisty ganek. Przywrócono kolumnienki, okiennice, oficynę... (TJJZ, s. 44).

Z czasów współczesnych pisarze pochodzą także zacytowane w książce wpisy do ksiąg pamiątkowych znajdujących się w dworku w Nowogródku, dziś stanowiącym muzeum Adama Mickiewicza; świadczą one o trwającym nadal wśród młodych ludzi żywym zainteresowaniu miejscami związanymi z poetą:

„... jesteś tuż obok nas, słyszymy Twe kroki, czujemy przy sobie bicie Twego serca, słyszymy Twój głos. Dzisiaj w dniu moich dwudziestych czwartych urodzin, tutaj, w domu Mickiewicza zrozumiałem, że Twoje marzenie, by ojczyzna istniała – zrozumieć mógł każdy i wtedy, i teraz, i zawsze” – taki wpis z ksiąg pamiątkowych Muzeum Mickiewicza w Nowogródku wynotowałam wśród dziesiątków innych. Podsygnowany: „Jacek Tyszko z grupą studentów polskich”. Z jakiego miasta polskiego – nie wiem. Mogłoby być każde... (TJJZ, s. 36).

Wachowicz podczas swych literackich podróży czyni się depozytariuszką miejsc pamięci. Często kieruje apele do szerokiego kręgu odbiorców, które mają na celu zwrócenie uwagi na konieczność ochrony przed zniszczeniem miejsc związanych z wielkimi Polakami, np.:

Najmłodszy synek Poety – Józef Mickiewicz (1850–1938) – dar „pod choinkę” w roku 1850. Utalentowany muzycznie. On jedyny z dzieci autora „Pana Tadeusza” spoczął, przywieziony do ojczyzny ojca – dopiero za naszych czasów. Spoczywa na cmentarzu św. Salwatora w Krakowie. Polecamy opiekę nad jego mogiłą władzom miasta – pomnika (WP, s. 313).

Reporterka zajmuje też wobec opisywanych miejsc ważnych dla biografii Mickiewicza wyrazistą postawę emocjonalną. Dzieli się z czytelnikami np. refleksją na temat obecnego stanu bramy stojącej w miejscu, w którym kiedyś mieszkał poeta. Pod zdjęciem tego obiektu biografka umieszcza wartościujący i nacechowany emocjonalnie podpis: „Tragiczny stan bramy przy Zaułku Literackim 5 – ozdobionej napisem «Tu mieszkał Mickiewicz 1823»” (TJJZ, s. 174). Ekspresywne wyrażenie *tragiczny stan bramy* wskazuje na wzburzenie narratorki z powodu braku dbałości wilnian o obiekty związane z autorem *Ballad i romansów*.

Kreując domy autora *Pana Tadeusza*, reportażystka wykorzystuje również materiały źródłowe. Sugeruje np. w swych opowieściach biograficznych, że wyglądom domu poety znalazł również swoje literackie odbicie w jego twórczości. Mianowicie, zdaniem pisarki, obraz zniszczenia nowogródzkiego domostwa został przywołany przez Mickiewicza w cz. IV *Dziadów*. W tym celu Wachowicz, ukazując pustkę, która została po szczęśliwym domu rodzinnym, cytuje wspomnienia pisarza (nie podając źródeł), a tekst narracji przeplata cytatami z Mickiewiczowskiego dramatu. Dzięki temu zabiegowi i swoistej mozaice tekstów powstaje sugestywny i bardzo emocjonalny przekaz silnie oddziałujący na odbiorcę:

Latem jadąc do Tuhanowicz, odważy się zajrzeć na podwórko domu rodzinnego. „Oficynkę, w której mieszkaliśmy, zostałem otwartą, ale ciemną. Nikt mnie nie spotkał, nie słyszałem owego: «Adam, Adam». Tak mnie żal ścisnął, że długo nie mogłem odetchnąć. Chodziłem po wszystkich kątach”. Z któregoś wypelzła stara, wynędzniała służąca. Rzucili się sobie w ramiona, płakali. W IV części „Dziadów” tak wróci Gustaw: „Niedawno odwiedziłem grób nieboszczki matki, / Ledwo poznać mogłem! Już ledwie ostatki! / Kędy spojrzysz – rudera, pustka i zniszczenie!” (TJJZ, s. 41).

B. Wachowicz sięga też do listów Adama Mickiewicza pisanych do brata Franciszka, ukazujących dom jako miejsce, które – jak z wielką świadomością pisze dojrzały już poeta – go ukształtowało: „Nieraz jeszcze, kochany bracie, może będziesz się dziwił moim działaniom [...]. Bądź tylko zawsze pewien, że one zawsze idą z tego gruntu, na jakim urosliśmy w domu rodzicielskim” (TJJZ, s. 37).

Autorka *Wigilii polskich* przytacza też pisma pozostałe po członkach rodziny i przyjaciółach poety. Należy do nich m.in. *Pamiętnik Franciszka Mickiewicza*⁷, z którego pochodzą liczne cytaty wplatanie w tekst narracji, np.: „Bieda wielka, jeśliby najmniejszy nieład gdzie wkradł się, albowiem rodzice porządek lubili” (WP, s. 69).

Niezwykle cennym źródłem informacji na temat domu Mickiewicza są listy braci poety. Pisarka cytuje np. list Aleksandra – młodszego brata Mickiewicza – do jego starszego brata, Franciszka⁸, pisany w 1860 r. i dotyczący legendy związanej z narodzinami poety:

⁷ Dość częsty zwyczaj pisania pamiętników w środowisku dworskim to nośnik tradycji. Pamiętniki były różnej wartości i miary, ale zawsze zaspokajały potrzebę utrwalenia czasu i ludzi, a wraz z nim – obrazu świata (Kiersnowska, Kiersnowski 2002, s. 117). Dla współczesnych badaczy literatury pamiętnik jest cennym świadectwem życia ludzi w minionych wiekach. *Pamiętnik* autorstwa Franciszka Mickiewicza stanowi ważkie źródło wiedzy o dzieciństwie i dorastaniu A. Mickiewicza.

⁸ Zdaniem J.M. Rymkiewicza Franciszek Mickiewicz – najstarszy z braci poety – urodził się w Nowogródku na 2 lata przed Adamem (1796). W okresie wczesnej młodości

Adam zaś jeden urodził się w Zaosiu [...] Zaosie wtenczas należało do stryjów ojca naszego [...] rodzice więc nasi w 1789 roku w grudniu pojechali do Zaosia i tam 24 grudnia urodził się im Adam [...]. Akuszerką dla nas czterech była Żydówka Dawidkowa. Dla Adama w Zaosiu szlachcianka Mołodecka, ona chcąc Adama przeznaczyć na rozumnego, użyła książki, na której ucięła nożykiem pępek dziecku. Tę książkę pokazywała swojej znajomej na stole u ojca, a moje oczko dojrzało, uszko podsłuchało. Miałem tę książkę zawsze w pamięci (WP, s. 54).

Autorka *Wigilii polskich* przywołuje także fragmenty *Żywotu Adama Mickiewicza* pióra Władysława Mickiewicza, syna poety, np. gdy pisze o jego poszukiwaniach rodowodu: „...Dobierałem się już do herbu Poraj, kiedy ojciec zamknął mi książkę pod nosem, mówiąc: A tobie, co do tego? – takim tonem, żem już nigdy nie śmiał go spytać o rodowód Mickiewicza” (WP, s. 55).

Kreując paryski dom poety, powołuje się B. Wachowicz zwłaszcza na relacje córki Adama Mickiewicza, Marii Goreckiej, zawarte w publikacjach: *Ze wspomnień o moim ojcu* oraz *Wspomnienia o Adamie Mickiewiczu. Opowiedziane najmłodszemu bratu*⁹. Przytacza je, m.in. opisując przestrzeń wokół Mickiewiczowskich domów: „W ogródku naszym było i drzewko jarzębiny, które sam ojciec zasadził, i gdziekolwiek mieliśmy ogródek, zawsze dbał, aby w nim było drzew, które Litwę przypominało” (WP, s. 276).

---

obaj bracia poszli razem w 1807 r. do szkoły dominikanów w Nowogródku, wspólnie się uczyli i bawili, zarówno w domu, jak i ze szkolnymi kolegami. Wiosną w 1811 r. Franciszka relegowano ze szkoły po bójce, do jakiej doszło między bawiącymi się w wojsko chłopakami a żołnierzami rosyjskimi z garnizonu stacjonującego w mieście. Jesienią Franciszek zachorował prawdopodobnie na gruźlicę kości, co skutkowało trwałym kalectwem. Gdy wybuchło powstanie, Franciszek – jako jedyny z braci Mickiewiczów – przystąpił do walczących, mimo kalectwa i wieku już nie młodzieńczego. W 1830 r. został mianowany powstańczym rządcą Nowogródka. W lipcu 1831 r. wstąpił do regularnego wojska. Przeszedł z Kowna przez Ostrołękę do Warszawy jako podporucznik XIII Ochotniczego Pułku Ułanów, w którym komenderował szwadronem. Wkrótce awansował na podporucznika, później był audytorem przy gen. Andrzeju Ruttié i adiutantem dowódcy podczas szturmów Rosjan na Warszawę. Umarł 13 listopada 1862 r. w Rożnowie, w majątku Anieli i Hilarego Baranowskich. Był odznaczony Krzyżem Virtuti Militari. Za udział w powstaniu rodzina Mickiewiczów straciła dobrą (Zaosie, rodzinny dom w Nowogródku) na rzecz rządu rosyjskiego (Rymkiewicz i in. 2010, s. 301–302).

⁹ Maria Mickiewiczówna Gorecka jest autorką pamiętnika *Wspomnienia o Adamie Mickiewiczu. Opowiedziane najmłodszemu bratu*, wydanego w 1875 r. Publikacja ta obejmuje czasy, gdy A. Mickiewicz został powołany na katedrę do Lozanny (1839), a kończy się wraz z jego śmiercią. Autorka opowiada w niej o swoich rodzicach, dzieciństwie, rodzeństwie, o znajomych rodziców, Lozannie i Paryżu (Maślanka 1956, s. 418).

W językowej kreacji domu Mickiewicza znaczącą rolę odgrywają również podpisy umieszczane pod zdjęciami autorstwa reportażystki oraz pod archiwalnymi ilustracjami, np.: „«Pomnę tylko kędyś w Litwie [...] Stał dom moich rodziców» – pisał Mickiewicz w «Wallenrodzie». Oto wizerunek domu w Nowogródku, naszkicowany przez Ignacego Domeykę” (TJJZ, s. 69).

Przedstawione powyżej wielorakie formy opisu współistniejące w badanych książkach czynią językową kreację domów autora *Pana Tadeusza* bardzo interesującą, ponieważ zbudowaną z wielu tekstów i z wielu punktów widzenia. Wybory fragmentów listów, pamiętników i tekstów literackich Mickiewicza oraz listów i wspomnień ludzi mu współczesnych są elementem świadomej kreacji pisarskiej B. Wachowicz. Z wielu tekstów i z wielu języków powstaje obraz adresowany przez autorkę do czytelnika opowieści o wielkich Polakach.

W swoich opowieściach biograficznych o Mickiewiczu B. Wachowicz najwięcej uwagi poświęciła domowi w Nowogródku. To jedyny dom, który ma pełny opis, dotyczący zarówno wnętrza, jak i otoczenia. Dwór poety ukazany jest także w jego dzisiejszym kształcie jako muzeum poety. Deskrypcja nowogródzkiego domu Mickiewiczów jest rozproszona na kilku fragmentach trzech tekstów (TJJZ, MnL, WP).

Biografka, opisując wileńskie lata Adama Mickiewicza, uwagę odbiorcy kieruje przede wszystkim na zaangażowanie poety w działalność Towarzystwa Filomatów, późniejsze uwięzienie jego przyjaciół w bazylikańskiej celi oraz na ich proces i zesłanie. Jednak w opowieściach biograficznych Wachowicz brakuje opisu wileńskiego mieszkania¹⁰ poety, w którym przebywał on podczas studiów. Reportażystka odnotowuje to jednozdaniowym stwierdzeniem: „Mieszka u prefekta, nie krewniaka, jeno imiennika – księdza Józefa Mickiewicza¹¹ – na terenie Uniwersytetu” (TJJZ, s. 83).

W podpisie pod współczesną fotografią mieszkania-muzeum Adama Mickiewicza w Wilnie umieszcza pisarka informację: „Podwórko wileńskiego miesz-

---

¹⁰ J.M. Rymkiewicz w publikacji *Mickiewicz. Encyklopedia* wspomina, że A. Mickiewicz w Wilnie mieszkał kilkakrotnie w domu, który nazywano emerytalnym, konsystorskim lub poseminaryjnym, umiejscowionym przy dzwonnicy na pl. Katedralnym. Najczęściej zajmował celę, w której przebywał Jan Czeczot. Według Rymkiewicza znany jest dokładny adres tego domu, dziś już nieistniejącego: „Dom konsystorski za Zamkowa bramą, na 3 piętrze, pod numerem 13 drzwi” (Rymkiewicz i in. 2010, s. 586).

¹¹ Zdaniem J.M. Rymkiewicza ks. Józef Mickiewicz był dziekanem Wydziału Fizyko-Matematycznego Uniwersytetu Wileńskiego. Jacek Łukasiewicz sugeruje, że być może ks. Józef Mickiewicz był dalekim krewnym Mickiewiczów z Nowogródka, gdyż opiekował się Adamem, dbał o jego lektury, posyłał go do teatru, wysłuchiwał sprawozdań. Za jego radą poeta przystąpił do konkursu o miejsce w seminarium stanu nauczycielskiego. Związane z tym było stypendium, a także zobowiązanie odpracowania za każdy rok nauki 2 lat w wyznaczonej szkole (Łukasiewicz 2000, s. 14).

kania Mickiewicza, gdzie była pisana «Grażyna». Po wielu latach remontów i trudności jest tu dziś Muzeum Mickiewicza” (WP, s. 137). Narratorka nie precyzuje jednak, czego wspomniane trudności dotyczyły, ani nie wyjaśnia, z jakiego powodu remont trwał tak długo.

Niewiele miejsca pisarka poświęca także wyglądowi mieszkania poety w Kownie¹², do którego przeniósł się jesienią 1819 r. „po otrzymaniu oświadczenia, iż «do szkoły kowieńskiej przeznaczają się» magistra filozofii Mickiewicza Adama, który [...] w oddziale nauk literatury przez 4 lata słuchał kursów ze znacznym postępkim i jest sprawowania dobrego” (TJJZ, s. 101). „Za każdy rok stypendium jest obowiązany odsłużyć w szkole dwa lata” (TJJZ, s. 82).

Pozostałe domy Adama Mickiewicza ukazane zostały jedynie fragmentarycznie poprzez opisy fragmentów budowli i/lub wnętrza, jak w przypadku willi Beau-Séjour w Lozannie czy wystroju wnętrza domu w Batignolles w Paryżu. Niekiedy Wachowicz ukazuje tylko niektóre elementy architektoniczne, jak np. kwatery w Arsenałach, ostatnim paryskim miejscu pobytu poety. Mieszkanie przy rue de l'Ouest 44, które Mickiewicz zajął z rodziną w 1851 r., pisarka określa słowami córki autora *Pana Tadeusza*, Marii, jako „wygodne i niedrogie” oraz opisuje krótko:

Usłyszawszy srogie dictum acerbum – relacjonuje Marynia – widząc mieszkanie wygodne i niedrogie, nie śmiała biedna mama przyznać się do nas sześciorga, i późno wieczorem, jak kontrabandę, jedno dziecko po drugim przesunęła, a nazajutrz rano już się jego cerberowska mość pogodziła (WP, s. 302).

O przedostatniej paryskiej przystani poety, przy rue Notre Dame des Champs 76, pisarka jedynie wspomina:

Jesienią 1852 państwo Mickiewiczowie rozstają się z mieszkaniem na rue de l'Ouest pod wróżebnym numerem czterdzieści i cztery. Właściciel nie cierpiący dzieci i psów uprzykrzył im życie do imentu. Przenoszą się na

---

¹² Według J.M. Rymkiewicza A. Mickiewicz, przybywszy do Kowna w 1819 r., zamieszkał w usytuowanym tuż przy rynku gmachu dawnego kolegium jezuickiego. Autor przywołuje relację Antoniego Edwarda Odyńca, który podaje, że mieszkanie „składało się z jednej izby, z wąskim przedpokoikiem, w którym spał chłopak służący”. Według Rymkiewicza poeta po powrocie z urlopu we wrześniu 1822 r. otrzymał jakieś większe mieszkanie. Powołuje się na pochodzącą z tego miesiąca notatkę w księdze rachunkowej szkoły kowieńskiej, która mówi o „najętej kobiecie”, która umyła podłogę „w dwóch stancjach u tegoż nauczyciela J.Pana Mickiewicza”. Prawdopodobnie przez pewien czas (podczas wakacji w 1823 i 1824 r.) poeta mieszkał też w mieszkaniu znajdującym się wówczas na skraju miasta w domku prefekta szkoły powiatowej – Stanisława Dobrowolskiego (Rymkiewicz i in. 2010, s. 244).

rue Notre Dame des Champs 76 i tam przeżywają wigilię Bożego Narodzenia (WP, s. 306).

Na uwagę zasługuje też fakt, że Wachowicz nie wymienia i nie opisuje wszystkich miejsc zamieszkania poety w Paryżu. Wybiera tylko te, których ślady odnajduje w materiale źródłowym: wspomnieniach córki i syna poety oraz w świadectwach epistolarnych swoich bohaterów.

Wybory te są znakiem dokonanej kreacji. Obrazy miejsc zamieszkania Mickiewicza tworzone przez B. Wachowicz nie są pełne, a eksponowanie pewnych elementów i pomijanie innych tworzy obraz wielu domów, z których każdy odgrywa inną rolę w kreacji postaci Mickiewicza.

Domy Juliusza Słowackiego tęsknotą za dzieciństwem

Obrazy domów Juliusza Słowackiego zajmują ważne miejsce w kilku opowieściach biograficznych B. Wachowicz. W tomie zatytułowanym cytatem z *Pana Tadeusza* „Ty jesteś jak zdrowie” oraz w opowieści *Z Mickiewiczem nad Wilią, Niemnem i Świteziałą, ze Słowackim w Krzemieńcu, z Orzeszkową nad Niemnem* czytelnik śledzi losy dworku w Krzemieńcu oraz mieszkania w Wilnie i poznaje ostatnie mieszkanie poety w Paryżu. W książkach *Małwy na lewadach* oraz *Wielcy Polacy w Ojczyźnie, Szkocji, Italii, Szwajcarii. Małwy na lewadach 1* znajdziemy opisy wynajmowanych przez Słowackiego mieszkań w Genewie, we Florencji i w Neapolu.

Kreację domów autora budują zatem fragmenty tekstu ciągłego oraz podpisy pod zdjęciami składające się na opisy miejsc zamieszkania poety. W badanych książkach przedstawionych zostało siedem domów Juliusza Słowackiego: dwa domy jego dzieciństwa i pięć domów własnych, na które składają się mieszkania wynajmowane w różnych krajach europejskich, w tym pokoje hotelowe. Opisy te znajdują się w 58 rozproszonych fragmentach trzech książek należących do serii „Opowieści Barbary Wachowicz” (w TJJZ), przy czym w WPwOSIS powtórzone zostały te same fragmenty co w MnL.

Kreację domów autora *Balladyny* budują zatem fragmenty, w których skład wchodzi: komentarz odautorski, cytowane słowa przeplecione komentarzem odautorskim oraz podpisy pod zdjęciami (21 fragmentów zawierających cytaty opatrzone komentarzem odautorskim), a ponadto teksty innego autorstwa bez komentarza narratorskiego (9 fragmentów).

W badanych tekstach pisarka wykorzystwała fragmenty utworów J. Słowackiego, a także listów adresowanych do matki (20 fragmentów), słowa Salomei Słowackiej-Bécu (1 fragment), cytaty z utworu Cypriana Kamila Norwida *Czarne kwiaty* (1 fragment), fragmenty listów Małgorzaty Giecewicz, opiekunki

zbiorów poświęconych Słowackiemu w Muzeum Krajoznawczym w Krzemieńcu, adresowanych do autorki (2 fragmenty) oraz cytat z listu Eglantine Pattey adresowanego do Słowackiego (1 fragment), ponadto wspomnienia Zygmunta Kraszińskiego bez wskazania źródeł cytowanych słów (2 fragmenty). Braki dotyczące wyglądu zewnętrznego i wnętrza dworu w Krzemieńcu biografka uzupełnia, cytując wiersz Jana Lechonia *Pani Słowacka* (1 fragment). Razem w badanym materiale językowym znalazło się zatem 58 fragmentów, w których zamieszczono 28 cytatów: trzy z literatury oraz 19 wypowiedzi świadków historycznych, ponadto dwa przytoczenia słów osób współczesnych.

Obraz domów poety współtworzą w tych tekstach dwa typy opisów: pierwszy odnosi się do miejsca akcji fabularyzowanych opowieści biograficznych osadzonych w czasie współczesnym Słowackiemu; drugi oddaje stan niektórych z tych domów w czasie wędrówek reportażystki. Autorka odwiedziła prawie wszystkie miejsca, które opisuje, i – zainspirowana wizytą w domach poety – wprowadziła w tok narracji historyczną gawędę biograficzną, toteż obie perspektywy domów przenikają się, tworząc obraz różnych domów Słowackiego jako miejsc trwających przez stulecia.

Współczesną perspektywę autorską znajdujemy m.in. w opisach dworku w Krzemieńcu, dziś stanowiącego bibliotekę im. Juliusza Słowackiego. Dom rodzinny poety, zbudowany przez jego ojca, widzimy tak, jak postrzeża go B. Wachowicz podczas swej reporterskiej podróży w 1976 r.: „Ulica Słowackiego biegnie wzdłuż muru licealnego, klony sypią się liśćmi, kasztany rzucają owoc. Pod numerem 16 jest dworek z kolumnienkami i ukraińskim napisem: «W tym domu żył wielki poeta polski Juliusz Słowacki (1814–1820)»” (TJJZ, s. 214).

Kreując domy autora *Balladyny*, reportażystka wykorzystuje również materiały źródłowe. Sugeruje np. w swych opowieściach, że wygląd dworu poety znalazł literackie odbicie w jego twórczości – mianowicie, zdaniem pisarki, obraz rodzinnego domu został utrwalony w *Anhellim*: „«Oto ja polecę do krainy twojej rodzinnej i obaczę dom twój, sługi twoje i rodzice twoje, jeżeli jeszcze żyją. I nawet miejsce te, gdzie stało twoje łóżeczko dziecinne, mała niegdyś kołyska twoja» – mówi Ellenai do Anhellego” (TJJZ, s. 201).

W przedmowie do *Króla Ducha* Słowacki miał opisać krzemieniecki dziedziniec i kwiaty rosnące wokół budynku:

W projekcie przedmowy do „Króla Ducha” „uchyliwszy kołowrotu” wejdzie Słowacki „na mały, trawą zarosły dziedziniec”. Zobaczy Babunię „z głową odkrytą – srebrną”, usłyszy jej głos wołający ukraińskie dziewczęta, co „przewiązane pasem krajowym” warzą w sadzie śliwkowe powidła... Zapachną mu „astry i lewkonia”... (TJJZ, s. 217).

Cennym źródłem informacji o domowych pieleszach są listy Juliusza Słowackiego pisane do matki, ukazujące dom jako miejsce, które go ukształtowało i stanowiło obiekt nieustannej tęsknoty:

„W drodze spostrzegłem żeńców zbierających zboże – to mi tak mój kraj przypomniało, że mi się lzy zakręciły w oczach [...]. Nic nudniejszego dla wzroku jak winnice – całe Jezioro Genewskie zbrzydło obsadzone winnicami. Fasola nasza stokroć piękniejsza [...]. Widok żeńców przypomniał mi jakiś tłum obrazów – począwszy od Mickun¹³ [...]” – będzie pisał Juliusz spod Alp (TJJZ, s. 188).

Autorka „Opowieści Barbary Wachowicz” najwięcej miejsca poświęciła opisowi rodzinnego domu w Krzemieńcu i mieszkania w Wilnie, najmniej zaś mieszkaniu paryskiemu. Obraz krzemienieckiego dworu wykreowany został na podstawie listów Juliusza Słowackiego, w których myślami powracał on do rodzinnych stron, przywoływał zapamiętane z dzieciństwa pomieszczenia i przedmioty oraz wspominał rośliny rosnące w ogrodzie i drzewa owocowe w sadzie. Informacja o wileńskim saloniku Salomei Bécu zawarta jest tylko w TJJZ.

Wszystkie domy Słowackiego zostały opisane przez reporterkę jedynie fragmentarycznie, np. w postaci deskrypcji tylko fragmentów budowli lub wnętrza.

Opis domu w Paquis na przedmieściach Genewy zawiera informację na temat elementów architektonicznych i niektórych pomieszczeń, a także o wyglądzie ogrodu otaczającego dom¹⁴.

W deskrypcji błękitnego pokoiku w Veytoux B. Wachowicz charakteryzuje jedynie wnętrze, a w opisie wynajętego mieszkania w Neapolu wylicza elementy architektoniczne domu. Na opis mieszkania we Florencji składają się informacje o detalach zewnętrznej elewacji budynku, a także o elementach architektonicznych i konstrukcyjnych mieszkania, niektórych pomieszczeniach i wystroju wnętrza.

O paryskim mieszkaniu, ostatniej przystani Juliusza Słowackiego, B. Wachowicz opowiada, powołując się na *Czarne kwiaty* Norwida oraz na reminiscencje autora *Balladyny*. Dzięki takiemu zabiegowi biografka ewokuje tęsknotę wygnania, wyzyskując romantyczny sposób kreowania nastroju.

---

¹³ Mickuny były własnością rodziny Pilarów, spokrewnionej z ojczymem Słowackiego, Augustem Bécu. Tam też J. Słowacki jeździł z Wilna na wakacje (TJJZ, s. 188–190).

¹⁴ Jeśli podane jako źródło cytatu lub przywołania są dwie książki, oznacza to, że w WPwOSIS B. Wachowicz autocytuje swój wcześniejszy tekst opublikowany w MnL.

Podstawowe sposoby językowej kreacji domów wieszczów w „Opowieściach Barbary Wachowicz”

B. Wachowicz, kreując obrazy wszystkich domów obu poetów, stosuje bogaty repertuar środków językowych, począwszy od szerokiego wachlarzu nazw domu oraz ich określeń, nazw elementów architektonicznych, konstrukcyjnych, urządzeń i instalacji, a także nazw pomieszczeń i ich wystroju, a skończywszy na wielostylowości i wysokiej frekwencji metafor.

Biografka, opisując domy, w których wychowywał się i mieszkał Adam Mickiewicz, posługuje się różnymi środkami językowymi. W zebranym i opisanym materiale językowym zwraca uwagę przede wszystkim bogaty zbiór nazw domu. Leksem *dom* – nazwa najbardziej ogólna i neutralna – pojawia się w odniesieniu do miejsc zamieszkania autora *Konrada Wallenroda* 23 razy, najczęściej (14 razy) w narracji odautorskiej, ale także w cytowanych wypowiedziach Franciszka Mickiewicza, brata poety (2 razy). Pojedyncze użycia tego leksemu wystąpiły w przytoczonych przez narratorkę słowach Adama Mickiewicza, Ignacego Domeyki, Edwarda Chłopickiego i Marii Mickiewiczówny Goreckiej. Autorka posłużyła się także kilkoma innymi przytoczeniami cudzych słów, w których wystąpił leksem *dom*, nie wskazała jednak źródeł tych cytatów oraz nie wymieniła ich autorów (2 razy). Raz użyła też kryptocytatu słów Władysława Mickiewicza, syna i biografę poety, który także zastosował słowo *dom*.

Pole leksykalno-semantyczne domu wypełniają w zebranym materiale językowym także inne leksemy, które z wyrazem *dom* wchodzą w relację synonimii i hiponimii. Kilkakrotnie frekwencją wyróżniają się: *dwór* (6 użyc), jego forma deminutywna *dworek* (13 użyc) i *mieszkanie* (5 użyc). Leksemy, które wystąpiły w badanym materiale językowym pojedynczo, to: *domostwo*, *dom-muzeum*, *gospodarstwo*, *palacyk*, *rezydencja* i *przystań*. Znaczenie każdego z tych wyrazów wnosi inne cechy semantyczne, które nadają opisywanym domom poety wiele wymiarów. Wnoszą one nową jakość do zawartych w analizowanych książkach deskrypcji, wywołując pożądane konotacje, np. nazwy *rezydencja* i *pałac* ewokują skojarzenia z dobrobytem, którego zaznał w Lozannie poeta.

W opisach domów Adama Mickiewicza ich obraz współtworzy kilka charakterystycznych elementów: położenie domu, materia (typ budynku) wyznaczająca miejsce (np. w Nowogrodzku – dwór; w Kownie, Paryżu i Lozannie – mieszkania; por. Sękowska 1999, s. 89), a także urządzenie, wyposażenie, podział pomieszczeń oraz otoczenie budynku. W kreacji różnych domów inne elementy są przez Wachowicz eksponowane, a inne – pomijane. Znajdujemy w „Opowieściach...” zarówno opisy domu jako całości, jak i wiele opisów różnych fragmentów domu.

W deskrypcjach domów Mickiewicza zastosowano wiele nazw elementów architektonicznych i konstrukcyjnych domu. W całym zebranym materiale językowym pojawiały się następujące nazwy: *kolumnienki*, *pulap*, *podłoga*, *parapety*,

ściana, drzwi, sklepienie, ganek (2 użycia) i *okna* (7 użyć). Tworząc obrazy różnych budynków i mieszkań, autorka *Wigilii polskich* i *Malw na lewadach* wybiera zbliżenie na inny szczegół, w opisie każdego domu eksponuje inne elementy, co nadaje tym kreacjom indywidualny charakter, podporządkowany autorskiej koncepcji biografii poety.

Opisy domów prowadzą czytelnika do wnętrza dworu w Nowogródku i Lozannie oraz do mieszkań w Kownie i Paryżu. I chociaż nie są to zawsze pełne deskrypcje wszystkich pomieszczeń, to w badanym materiale językowym pojawia się kilka nazw pomieszczeń charakterystycznych dla XIX-wiecznych domów szlacheckich: *salon* (3 użycia), *sale*, *jadalnia*, *pokój*, *sala jadalna*, *korytarze*.

Deskrypcje domów Mickiewicza nie pozwalają wyodrębnić w badanych częściach serii wydawniczej zasadniczych różnic między poszczególnymi tomami, jednak można zaobserwować tu pewne prawidłowości. Na przykład najwięcej informacji dotyczących wystroju rodzinnego domu poety z Nowogródka (później dworu-muzeum) znalazło się w TJJZ (s. 37, 43, 44), a wystrój pałacyku w Beau-Séjour w Lozannie opisany został w MnL (s. 322, 335–336) i WP (s. 69), a także w WPwOSIS (s. 184, 193, 195), przy czym w ostatniej publikacji Wachowicz powtórzone zostały te same fragmenty odnośnie do deskrypcji pałacu, co w MnL. W ekscerpowanym materiale najwięcej wiadomości na temat domów poety zostało umieszczonych w opowieściach TJJZ, które są zapisem reporterskiej peregrynacji nad Niemen. Dla autorki sprawozdania z podróży śladami poety, oprócz ukazania biografii romantycznego twórcy, ważne jest eksponowanie urody ziemi, na której wzrastał. Natomiast MnL to głównie efekt reporterskiej wędrówki po Europie Zachodniej. Najmniej miejsca pisarka poświęciła mieszkańom Mickiewicza w Paryżu. W badanym materiale tekstowym brak opisu wystroju wnętrz większości tych mieszkań. Na przykład w paryskim domu Mickiewiczów w dzielnicy Batignolles Wachowicz wymienia tylko stół, wokół którego gromadzą się na wieczery wigilijnej rodacy (WP, s. 301).

Ciekawą grupę leksykalną obecną w analizowanych deskrypcjach stanowią też nazwy mebli i innych sprzętów domowych. Zwracają uwagę zwłaszcza nazwy mebli pokojowych, współtworzące obrazy dworów w Nowogródku i w Lozannie oraz mieszkań w Kownie i Paryżu. W zebranych materiale leksykalnym niewiele jest rzeczowników nazywających meble, które budują atmosferę przedstawianych domów: *krzesła*, *zegary*, *gabloty*, *stół* (2 razy). Częściej wymieniane i opisywane są przedmioty dekoracyjne, znajdujące się w opisywanych wnętrzach: *obraz św. Antoniego*, *obraz Świtezi*, *akta sądowe*, *listy*, *nuty*, *biblioteczka*, *zwierciadła*, *króćce*, *flinty do polowania*, *papiery emisariuszy*, *fortepian*, *cymbały*, *sierp*, *kandelabry*, *okulary*, *uniform*, *książki* (2 użycia). Zestawione ze sobą tworzą zbiór nazw elementów wyposażenia domu ewokujących stereotypowy obraz polskiego dworu. Wiele z nich pojawiło się w twórczości poety, skąd zapewne wybrała je do swojej kreacji Mickiewiczowskich domów B. Wachowicz.

W językowej kreacji otoczenia domów Mickiewicza znaczące miejsce zajmuje leksyka topograficzno-przyrodnicza, dzięki której B. Wachowicz w wypadku domów w Nowogrodku oraz w Beau-Séjour i Batignolles rozszerza stereotypowe ujęcie domu jako miejsca zamieszkania do pojęcia domu rozumianego jako okolica, która ulega udomowieniu. Reporterka ujęła w opisie otoczenia domu wszystko, co jest widoczne aż do widnokregu: *ogród, jezioro, góry*. W ten sposób cała kreowana przestrzeń wokół dworu staje się domową ojczyzną Mickiewicza. W językowych kreacjach siedzib w Beau-Séjour oraz w dzielnicy Batignolles autorstwa Wachowicz ukazana w nich przestrzeń zdaje się udomowiona i współgra z kreacją postaci Mickiewicza, zwłaszcza z tworzonym przez autorkę *Wigilii polskich* obrazem emigracyjnej tęsknoty polskiego poety za rodzinnym krajem.

W badanym materiale językowym zebranych z trzech tomów serii, w których pojawiały się opisy domów Mickiewicza, najwięcej uwagi poświęca autorka opisowi dworu w Nowogrodku. To jedyny dom, który ma pełny opis elewacji, wnętrza i otoczenia. Rodzinny dwór poety ukazany jest w dynamicznym opisie, pokazującym, jakim losom podlegała siedziba rodu Mickiewiczów aż do użytkowania dzisiejszego kształtu muzeum.

W językowej kreacji domów Adama Mickiewicza zawartej na kartach czterech tomów „Opowieści Barbary Wachowicz” zarówno dom rodzinny, jak i domy własne Mickiewicza jawią się jako modelowe realizacje stereotypu dworu szlacheckiego. Ten dom rozumiany jako miejsce zamieszkania ma białe ściany oraz ganek wsparty na kolumnkach i towarzyszą mu zabudowania gospodarcze, ogród i park. Kreując kolejne domy autora *Ballad i romansów*, Wachowicz stara się powtarzać w swoich opisach jeden lub kilka elementów z tej kreacji domu rodzinnego, o czym świadczą np. nazwa *dwór na Batignolles* oraz opisy salonu w tym dworze – ze stołem nakrytym z litewska – i ogrodu przy mieszkaniu w Lozannie.

Kreując biografię wielkich Polaków, Wachowicz kładzie nacisk na opis domów rodzinnych swoich bohaterów, osadzonych w konkretnej przestrzeni geograficznej i kulturowej regionu, z którego się wywodzą. W tym celu wyznacznikiem inicjalnym opowieści biograficznych czyni reporterską relację z miejsca, w którym stoi lub stał niegdyś dwór osoby, której biografię opisuje. Reportażowe deskrypcje są swego rodzaju wstępem do budowania obrazu domu, pełnią funkcję impresywną, a kreowana przestrzeń w sposób obrazowy zostaje ukazana czytelnikowi, który zdaje się towarzyszyć narratorce w reporterskiej podróży.

Bardzo ciekawy sposób realizacji funkcji mimetycznej pojawia się w TJJZ i MnL. Wynika on z potrzeby odwzorowania i podkreślenia odmienności języka ojczystego, jakim posługują się Polacy mieszkający na dzisiejszych terenach Białorusi. Język polski przeplatany rusycyzmami w cytowanych słowach rozmówców B. Wachowicz służy tworzeniu iluzji rzeczywistości. Narratorka realizuje przekonanie Geertza, że tekst reportażu nie może być obiektywny; wybranie

określonej konwencji stylistycznej powoduje, że czytelnik jako odbiorca tekstu patrzy na prezentowane wydarzenia, łącząc je z subiektywnym oglądem reportażystki (por. Geertz 2000, s. 11). Dzięki temu czytelnik postrzega opisywane miejsca tak, jak widzi je autorka *Malw na lewadach*. Zdaniem Renaty Jochymek (2004, s. 198) B. Wachowicz nie da się posądzić o obiektywizm i brak emocjonalności. Biografka Mickiewicza ma bardzo osobisty stosunek do kreowanych postaci i ich domów, tworząc w ten sposób przekonanie, że materialna przestrzeń, w której żył bohater, miała duży wpływ na jego życie i twórczość.

W wykscerpowanym materiale tekstowym widoczna jest ciągła troska Wachowicz o zaangażowanie emocjonalne czytelnika w lekturę tekstu. Służą temu zabiegi językowe eksponujące zmysły powonienia i smaku. Autorka chce, by czytelnik zobaczył i poczuł to samo co przebywający na emigracji Adam Mickiewicz, np. kiedy tworzy obraz poety jedzącego na emigracji pierogi i przypominającego sobie smak tej potrawy z domowej kuchni albo obraz poety, któremu zapach krokusów w Alpach przywołuje wspomnienie rodzicielskiego ogrodu w Nowogródku.

Józef Bachórz zauważa, że emigracyjne „ożywianie” woni zapamiętanej z domu rodzinnego jest wyrazem tęsknoty za ojczyzną. Píše w swoim szkicu *Jak pachnie na Litwie Mickiewicza*: „Pamięć domowego ogniska przechowuje nie tylko obrazy płomienia, jego kształtów i rozmiarów, lecz również – może przede wszystkim – wspomnienie ciepła, zapachów i smaków” (zob. Bachórz 2003, s. 83).

Z przedstawionej analizy kilku obrazów domów Mickiewicza składających się na językową kreację domu wieszczą w trzech tomach „Opowieści...” wynika, że B. Wachowicz konsekwentnie buduje wizerunek domu tak, by służył on nadrzędnemu zamysłowi tworzenia postaci poety jako narodowego wieszczą, o którym trwa pamięć w większości miejsc naznaczonych jego obecnością. Kreując obraz tych domów, autorka sięga przede wszystkim po różne nazwy z pola semantycznego domu, od synonimów *domu*, poprzez nazwy jego elementów konstrukcyjnych i architektonicznych oraz nazwy pomieszczeń, aż po nazwy elementów wyposażenia wewnątrz. Bogactwo tych środków leksykalnych pozwala wybierać Wachowicz te, które najlepiej służą jej zamysłowi autorskiemu. By uzyskać pożądany efekt, sięga zatem również po relacje osób współczesnych poecie, wzbogacając repertuar nazw o wyrazy i wyrażenia nacechowane dawnością i/lub nazwy wartościujące, niekiedy też po słowa regionalne.

Budująca obraz domów pisarka sięga w partiach odautorskich do stylu potocznego, wprowadzając do własnego komentarza kolokwializmy, np. „Gapimy się na Nowogródek i Nowogródek gapi się na nas” (TJJZ, s. 23). Innym takim reporterskim zabiegiem współtworzącym obraz opisywanych domów jest pojawiająca się w narracyjnym toku składnia charakterystyczna dla języka mówionego. W „Opowieściach Barbary Wachowicz” elipsa kondensuje i dynamizuje wypowiedź narratora wtedy, gdy dominuje styl reporterski. Najwięcej takich

widocznych zabiegów składniowych współtworzy obraz domów Adama Mickiewicza.

Na obraz domów Juliusza Słowackiego w opisach B. Wachowicz składa się opis siedmiu domów: dwóch domów dzieciństwa i pięciu domów własnych. Autorka posługuje się różnymi środkami językowymi, co było przedmiotem szczegółowej analizy w powyższym rozdziale. W wyekscerpowanym materiale językowym zwraca uwagę przede wszystkim bogaty zbiór nazw domu.

Leksem *dom* pojawia się w odniesieniu do miejsca zamieszkania romantycznego poety 18 razy, najczęściej w narracji odautorskiej (11 razy), rzadziej w wypowiedziach epistolarnych Juliusza Słowackiego (6 razy). Pojedyncze użycie tego leksemu wystąpiło ponadto w wypowiedzi Zygmunta Krasińskiego.

Obok leksemu *dom* wystąpiła forma deminutywna *domek*, użyta w wypowiedzi Juliusza Słowackiego. Pojedynczo zastosowane zostało – w odautorskim komentarzu B. Wachowicz – skonwencjonalizowane wyrażenie *gniazdo rodzinne*.

Stosunkowo wysoką frekwencją wyróżnia się leksem *dwór*, użyty w odautorskim komentarzu i w podpisach pod zdjęciami (6 użyć), a także w wierszu J. Lechonia. Kreując domy Słowackiego, B. Wachowicz używa także nazw: *mieszkanie* i *salon* – we fragmentach dotyczących mieszkania Salomei Bécu w Wilnie, a także *pokoik* – w opisie mieszkania w Veytoux.

W deskrypcji domów Słowackiego najczęściej pojawiają się nazwy elementów architektonicznych i konstrukcyjnych: *okna* (5 użyć), *drzwi* (2 użycia), *ganek* (1 użycie). Opisy pomieszczeń w prezentowanych domach nie są pełne, ale w badanym materiale językowym występują nazwy pomieszczeń charakterystycznych dla XIX-wiecznych domów: *pokój* (9 użyć), *salon* (3 użycia) i *piekarnia* (1 użycie).

Najwięcej szczegółów opisów dotyczących wystroju rodzinnego domu poety zawartych jest w opisie Muzeum Krajoznawczego w Krzemieńcu, który w „Opowieściach Barbary Wachowicz” pełni funkcję domu. Powołując się na list M. Giecewicz, pisarka wymienia pomieszczenia, w których eksponowane są pamiątki po Słowackim, oraz *meble* w stylu *biedermeier* i *lustro*. Deskrypcję wnętrza krzemienieckiego dworu dookreśla wiersz J. Lechonia pt. *Pani Słowacka*. Za nim biografka wymienia nazwę *fortepian* (2 razy).

W opisach niektórych wnętrz pojawiają się leksemmy nazywające przedmioty użytkowe, np. *dywan* (2 użycia), *lustro* (1 użycie).

W językowej kreacji domów Słowackiego pisarka dużą uwagę przywiązuje do obrazu zapamiętanego przez poetę. Znaczącą rolę odgrywa wspomnienie obchodzonych świąt Wielkanocy i Bożego Narodzenia, gdyż fragmenty te potwierdzają nacechowanie aksjologiczne domu. W łączliwość z rzeczownikiem *dom* – zastąpionym *totum pro parte*: *Krzemieniec* i *pars pro toto*: *Babuni piekarnia* – wchodzą wyrazy semantyczne konotujące wartości: *bezpieczeństwo*, *radość*, *wspólnota* i *rodzina*.

Ważnym elementem wielostylowości jest wprowadzenie do kreacji domów wielkich pisarzy aluzji literackiej, realizowanej zwłaszcza na poziomie nawiązań stylistycznych do ich utworów. Opisując dom Juliusza Słowackiego, autorka przekonuje czytelnika wprost, cytując fragmenty utworów poety, że wizerunek tego rodzinnego gniazda znalazł się w *Anhellim* i *Królu Duchu*.

W badanym materiale na uwagę zasługują użyte przez B. Wachowicz metafory, które służą do tworzenia obrazów domów romantycznych poetów. Na przykład fraza: „w spokojne gniazdo «krzemienieckich jaskółek» uderzył grom” (TJJZ, s. 220) ewokuje obrazy zniszczeń przestrzeni kreowanej wcześniej jako piękną i wartościową dla bohatera, a także kultury polskiej.

Wnioski

Kreacja domów w „Opowieściach Barbary Wachowicz” okazała się głęboko zakorzeniona w polskiej kulturze i silnie związana ze światopoglądem pisarki, która wielokrotnie w wywiadach wyrażała swoje przekonanie o tym, że to rodzinny dom wyposaża człowieka w trwałe wartości oraz przygotowuje do służby ojczyźnie i drugiemu człowiekowi. To przeświadczenie o niezwyklej roli domu w życiu romantycznych poetów, których biografiami poświęca swe książki Wachowicz, znacząco ujawniało się w sposobie kreowania ich domów.

W opowieściach biograficznych głos narratorski kreowany jest na typowego narratora gawędy szlacheckiej, przyjmującego określony system aksjologiczny, w którym najważniejsze miejsce zajmuje miłość do ojczyzny i wierność tradycji.

Cechą badanych tekstów jest różnorodność form narracyjnych, co składa się na synkretizm gatunkowy opowieści biograficznych B. Wachowicz, który ma znaczący wpływ na językową kreację badanego obrazu. Wynikiem językowej kreacji tak wielu miejsc zamieszkania jest wielowymiarowy obraz czternastu domów romantycznych wieszczów, pełniący w badanym cyklu różne ważne funkcje. Za najważniejsze wśród nich należy uznać funkcję poznawczą i edukacyjną oraz towarzyszącą im funkcję wartościującą i estetyczną.

Bibliografia

Literatura podmiotu

- [MnL] Wachowicz B. (2000), *Małwy na lewadach*, Warszawa.
- [TJJZ] Wachowicz B. (1998), „*Ty jesteś jak zdrowie*”. *Z Mickiewiczem nad Wilią, Niemnem i Świtezią, ze Słowackim w Krzemieńcu, z Orzeszkową nad Niemnem*, Warszawa.
- [WP] Wachowicz B. (2011), *Wigilie Polskie. Adam Mickiewicz*, Warszawa.

[WPwOSIS] Wachowicz B. (2017), *Wielcy Polacy w Ojczyźnie, Szkocji, Italii, Szwajcarii. Fryderyk Chopin w Ojczyźnie i Szkocji, Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, Zygmunt Krasiński, Cyprian Kamil Norwid, Stefan Żeromski w Italii i Szwajcarii. Malwy na lewadach I*, Warszawa.

Literatura przedmiotu

- Bachórz J. (2003), *Jak pachnie Litwa Mickiewicza*, Gdańsk.
- Bartmiński J. (2017), *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin.
- Drozd J. (2014), *Modlitewne świadectwa wojny i niewoli*, „Język – Szkoła – Religia” nr 1.
- Geertz C. (2000), *Dzieło i życie. Antropolog jako autor*, przeł. E. Dzurak, S. Sikora, Warszawa.
- Joachim R. (2004), *W zwierciadle biografii. Współczesna biografia literacka na przykładzie utworów Joanny Siedleckiej, Agaty Tuszyńskiej, Barbary Wachowicz*, Warszawa.
- Kopaliński W. (2007), *Słownik symboli*, Warszawa.
- Kiersnowska T., Kiersnowski R. (2002), *Dwór polski przekaźnikiem tradycji ojczystej*, „Niepodległość i Pamięć” 9/1 (18).
- Kowalewska-Dąbrowska J. (2016), *Co znaczy słowo dom w poezji Anny Kamińskiej*, w: *Słowa bez tajemnic. Słowa w systemie i tekście*, t. 1, red. B. Milewska, D. Maryn-Stachurska, Gdańsk.
- Łukasiewicz J. (2000), *Mickiewicz („A to Polska Właśnie”)*, Wrocław.
- Maślanka J. (1956), *Nieznany rękopis córki Adama Mickiewicza*, „Pamiętnik Literacki” 47 (zesz. specj.).
- Rymkiewicz J.M., Siwicka D., Witkowska A., Zielińska M. (2010), *Mickiewicz. Encyklopedia*, Warszawa.
- Siciński A. (1992), *O idei domu i jego roli w Polsce*, w: *Dom we współczesnej Polsce. Szkice*, red. P. Łukasiewicz, A. Siciński, Wrocław.
- Skorupska-Raczyńska E. (2013), *Językowa kreacja matki w „Nad Niemnem” Elizy Orzeszkowej*, „Studia Językoznawcze”, t. 12: *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny*.
- Skubalanka T. (1997), *Językowa kreacja Jacka Soplicy (Księdza Robaka)*, w: *Mickiewicz, Słowacki, Norwid. Studia nad językiem i stylem*, Lublin.
- [SLP XIX] *Słownik literatury polskiej XIX wieku* (1994), red. J. Bachórz, A. Kowalczykowa, Wrocław.
- Sławiński J. (1998), *Dzieło – Język – Tradycja. Prace wybrane* („Klasycy Współczesnej Polskiej Myśli Humanistycznej”, t. 2), red. A. Nowakowski, Kraków.
- [WSJP] *Wielki słownik języka polskiego*, <http://www.wsjp.pl>.

Streszczenie
**Językowa kreacja domów wielkich Polaków
w „Opowieściach Barbary Wachowicz”. Część I: A. Mickiewicz
i J. Słowacki – dwaj wieszcze**

Kreacja analizowanych domów Adama Mickiewicza i Juliusza Słowackiego w opowieściach biograficznych okazała się głęboko zakorzeniona w polskiej kulturze i silnie związana ze światopoglądem pisarki, która uważa, że to rodzinny dom wyposaża człowieka w trwałe wartości, przygotowuje go do służby drugiemu człowiekowi i ojczyźnie. W opowieściach biograficznych wyraźny głos narratorski kreowany jest na typowego narratora gawędy szlacheckiej, aprobującego określony system aksjologiczny, obejmujący miłość do ojczyzny, tradycjonalizm, niechęć do tego, co obce. W prozie Wachowicz widoczna jest polifonia rozumiana jako wielogłosowość, na którą składa się wprowadzenie wielu podmiotów mówiących. W każdej z części „Opowieści...” Wachowicz wypowiadają się liczne osoby, i to z ich punktu widzenia prezentowane jest spojrzenie na dom bohaterów, ale z wyraźnie dominującym głosem odautorskim. Wynikiem językowej kreacji tak wielu miejsc zamieszkania jest wielowymiarowy obraz kilkudziesięciu domów wielkich Polaków, pełniący w badanym cyklu różne ważne funkcje. Za najważniejsze wśród nich należy uznać funkcję poznawczą i edukacyjną oraz towarzyszącą im funkcję wartościującą i estetyczną.

Słowa kluczowe: dwór polski, wielcy Polacy, polifonia, gawęda szlachecka, reportaż

Summary
**The linguistic creation of the great Poles' houses
in “Opowieści Barbary Wachowicz”.**
Part I: A. Mickiewicz and J. Słowacki – the two bards

The creation of analyzed houses Adam Mickiewicz's i Juliusz Słowacki's biographical stories turned out to be deeply anchored in Polish culture and strongly connected with the author's outlook on life. The point of view that it is a family house that equips people with lasting values, prepares them to serve other people and their homeland. In biographical stories, a clear narrator's voice is created to be a typical narrator of a noble tale. This narrative approves of a certain axiological system such as love to the homeland, traditionalism as well as shows reluctance against something new, distinguishing in the diversity of the manner of speaking. Linguistic creation of the houses of the great Poles is formed by many factors. Among many of them a dominant role is played by the plurality of the viewpoints connected with the plurality of narrators completing the

author's narration. In the B. Wachowicz's prose one can notice polyphony understood as polyphonic voices, which consisted in the introduction of many speaking subjects. Different compositional designs are used in the description of the houses of the great Poles. However, the degree of the particularity of the creation of the houses of the great Poles and their houses or flats inscribed in the analyzed tales is each time different and depends on many factors, especially on the fact if the house was maintained until our times and if the historical materials from the past still exist.

Keywords: a family house, the houses of the great Poles, polyphony, narrator of a noble tale, reportage